

een groep burgers, die leeft in een moreel en politiek ghetto, in een politieke gemeenschap die voor het overige allerlei kenmerken van een democratie vertoont. Tot hoever is zo'n groep burgers gebonden aan de wet?()

Burgerlijke ongehoorzaamheid kan worden opgevat als een vorm van politiek protest tegen een als onrechtvaardig beschouwde wet. Maar niet elke wet die onrechtvaardig wordt geacht, noopt tot ongehoorzaamheid. Bovendien: wie bepaalt hier het dubbelzinnige begrip 'onrechtvaardig'? En nog eens bovendien: de wet is tot stand gekomen volgens de staatsrechtelijke gangen, en verdient de wet om die reden al niet het gezag van de burgers?

Naast de *materiële* legitimering van een wet - de wet bekeken naar zijn inhoud - bestaat de *formele* legitimering, en is deze laatste niet doorslaggevend in een democratische staat?()

De formeel juiste totstandkoming van een wet is een van de criteria voor legitimering, maar niet het uitsluitende. Het gezag van de wet is geen *one-way street*. Gezag moet van twee kanten komen. Hij die hamert op gehoorzaamheid aan de regels, moet bereid zijn om die regels zelf te rechtvaardigen, uit te leggen, te beargumenteren (en zich uiteraard ook zelf aan de regels te houden).()

In dit verband is echter sprake van een proces dat ik *the rise of the technocrats* zou willen noemen; een toenemende rol van technocratisch denken die zich ook in de wetgeving afspeelt. Maar omdat de sociale groepen die door zo'n beleid aangepakt worden, veel minder in staat zijn om voor hun eigen standpunten, hun eigen participatie in het beleid, op te komen, speelt het proces van ontburgerlijking van de burger zich in stilte af (denk hierbij aan vele sociaal minder machtige groepen). Burgerlijke ongehoorzaamheid is zo gezien een tegenbeweging tegen het proces van langzame ontburgerlijking, door bureaucratie en technocratie.

Deze sociale technologie stoelt op een zeer enge interpretatie van rationaliteit en wetenschap. Het weten wordt versmald tot een geloof in de wetenschap (sciëntisme). Weten-

schap is hier de bureaucratisering van de wijsheid geworden.

Bureaucratisering is een nieuwe regeervorm geworden die door *Hannah Arendt* is beschreven als: "de heerschappij van een ingewikkeld systeem van 'bureaus' waarin geen mensen - noch één, noch de besten, noch de weinigen, noch de velen - verantwoordelijk kunnen worden gesteld, en die men met recht 'heerschappij door Niemand' zou kunnen noemen. Indien wij, overeenkomstig het traditionele politieke denken, tirannie die regeerwijze noemen, die niet verplicht is rekenschap van zichzelf te geven, is een heerschappij van Niemand duidelijk de meest tirannieke van al, daar er niemand over is die men ook maar om verantwoording zou kunnen vragen voor wat er gedaan wordt. Deze stand van zaken (.) behoort tot de voornaamste oorzaken van de huidige wereldomvattende opstandige onrust, haar chaotische aard en haar gevaarlijke neiging uit de hand te lopen en amok te maken."()

Acties van burgerlijke ongehoorzaamheid in Nederland zijn voornamelijk een protest tegen een niet-aanspreekbare, hardhorende, lakse overheid. Het is dus niet primair een strijd tegen onrecht, maar meer een strijd tegen eigen onmacht. De over-

heid is steeds 'in gesprek', op gerechtvaardigde klachten, grieven en noden komt geen antwoord, men vindt geen gehoor etc.()

Wil men van herhaaldelijke acties van burgerlijke ongehoorzaamheid verlost worden, dan is een groter oor voor noden en grieven van de steeds meer in het defensief gedrukte burgers een eerste vereiste.

Onder het thema 'burgerlijke ongehoorzaamheid in Nederland' ben ik met opzet niet ingegaan op velerlei acties in het recente verleden, en heb ik niet mijn mening gegeven over 'dat mag wel, maar dat mag net niet'. Als het doel van acties van burgerlijke ongehoorzaamheid gelegen is in het heroveren van een stukje autonomie en persoonlijke verantwoordelijkheid voor de gewone burger, dan moet deze burger juist zelf beslissen, waar voor hem de grens tussen gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid getrokken wordt. Een morele censor - al of niet in de vorm van een wetenschappelijk betoog - is in strijd met de geest van burgerlijke ongehoorzaamheid: elke burger is zijn eigen deskundige op het gebied van de morele evaluatie van zijn rechten en plichten, zelfs als dit hem in conflict brengt met het recht. □

Dr. Kees Schuyt

